

# Kapitalizm ve Annelik\*

Seçil KAYA BAHÇE\*\*

## 1) Giriş

Kapitalizmin krizi aynı zamanda ailenin krizi olarak ortaya çıkar. Kriz nasıl toplumsal sistemi bazı niteliklerini dönüştürmeye zorlarsa, aileyi de dönüşüme ve yeni duruma uyuma zorlar.<sup>1</sup> Ancak bu dönüşüm mekanizmasının işlerliği zaten işgücüne nasıl ve hangi şartlarda katılacağı belli olan erkek üzerinden değil, genellikle kadın üzerinden sağlanır. Kapitalizme büyük methiyelerin ya da büyük yergilerin çoğunlukla unuttuğu, bir köşeye attığı kadın aslında sadece kapitalizmin değil, herhangi bir toplumsal sistemin sürekliliği açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Mumford, kadının birincil ve kurucu öge olduğu avcı-toplayıcı toplumda, onu bu kadar önemli yapanın doğurabilme yetisi olduğunu ima ederken sonuna kadar haklıdır (Mumford, 2007). Kadını önemli ve birincil kılan bu unsur, aynı zamanda Tarım Devrimi'nden sonra birbirini takip eden toplumsal sistemlerde onu bağımlı ve sömürüye açık hale getiren unsur oldu. Zira, mülkiyetin ortaya çıkması ile, kadın, mülk sahipliğinin tanımlanması ve nesilden nesile aktarılmasının aracı haline geldi. Annelik, hem mülkiyetin hem de işgücünün nesiller arası geçişkenliğini sağlayan esas temel olarak ortaya çıktı. Toplumsal sistemler kendilerini sadece zaman ve mekan içinde değil, kadının rahminde de yeniden üretir hale geldi. Kapitalizm anneliğin bu işlevini devralarak dönemler boyu kendi gereksinimleri doğrultusunda düzenledi, kontrol etti ve yeniden tanımladı.

\* Bu çalışmayı okuyarak değerli görüş ve eleştirileriyle katkıda bulunan Ferda Dönmez Atbaşı'na, Serdal Bahçe'ye, Meltem Kayıran Dikmen'e ve Benan Eres'e teşekkürlerimi sunarım.

\*\* Dr.

<sup>1</sup> 20. yüzyılda ailenin kapitalizm tarafından nasıl sık sık dönüştürüldüğünü Eric Hobsbawm'ın (1996) Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıklar Çağı isimli eserinin özellikle 10. ve 11. bölümlerinden anlamak mümkündür.

Bu çalışmanın temel sorusu kapitalist toplumsal sistemin anneliği neden, nasıl ve hangi süreçlere bağlı olarak düzenlediğidir. Zira, kapitalist toplumsal sistemde annelik, kadın açısından, işgücü piyasasına işgücünü doğrudan arz ederek katılmanın yanında, işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimini sürdürmenin aracı haline gelmek demektir. Dolayısıyla, annelik, değişken sermayenin niteliğini ve büyüklüğünü belirleyen temel etmenlerden birisidir. Kadının, annelik yolu ile işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimine katkısını ait olduğu sosyal sınıf belirlemektedir. Annelik, salt işçi sınıfının sürekliliğini değil, sermaye ve mülk sahipliğinin de sürekliliğini sağlamaktadır. Sermaye ve mülk, ancak kuşaklararası geçişkenlik söz konusu olduğunda kendi başlarına birer hedef olabilmektedirler. Bu çerçevede, anneliğin işçi sınıfı ve burjuvazi açısından anlamı benzeşmektedir; her iki sınıf açısından da annelik sermayenin genişletilmiş yeniden üretimine hizmet etmektedir. Sonuç olarak, annelik, kapitalist toplumsal sistem için, nüfus dinamikleri ve işgücü piyasalarının sürekliliği açısından önemlidir. Bu önem, kapitalizm altında anneliğin sürekli düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Sermaye birikiminin tarihsel gelişimi ile anneliğin düzenlenmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kapitalist toplumsal sistem, anneliği sermaye birikiminin gereklerine uygun olarak düzenlemekte, yeniden tanımlamakta ve içeriğini genişletebilmekte, ya da daraltabilmektedir.

Bu çerçevede, bu çalışmada üç temel soru sorulmuştur. İlk soru, günümüz kapitalizminin anneliği nasıl düzenlediği ile ilgilidir, diğer bir deyişle, annelik hangi süreçler aracılığıyla düzenlenmektedir? İkinci olarak, kapitalist toplumsal sistem, tarihsel olarak anneliği neden düzenlemektedir ve bu düzenlemeyi zorunlu kılan gereksinimler nelerdir? Son olarak, neoliberal politikaların uygulanması ile bu düzenleme nasıl bir dönüşüme uğramıştır ve bu dönüşüm ile birlikte anneliğe yüklenen yeni anlamlar nelerdir?

## **II) Düzenlemenin Araçları**

Günümüzde, kapitalist toplumsal sistemin kadının doğurganlığını ve insanın üremesini düzenleyebilmesi iki temel sürece dayanır. Bunlardan ilki insanın fiziksel yeniden üretim sürecinin metalaşması, ikincisi kadının doğurganlığına yabancılaşmasıdır.

### **i) Fiziksel yeniden üretim sürecinin metalaşması**

Tıp dilinde gelişiminin başlangıcındaki embriyo gebelik ürünü olarak adlandırılır. Burada bir üründen ve üretim sürecinden bahsedilmektedir. Herhangi bir meta üretimine benzediği noktada üretim süreci de ürünün kendisi kadar önem kazanmaktadır. Üstelik, gelişen teknoloji, üretim süreci üzerindeki kontrol gücünü daha da genişletmiştir. Artık doğum öncesi tanıya yönelik testler sayesinde sağlıklı gebelik ürünleri sağlıklı olanlardan

kolaylıkla ayırđedilebilmektedir. Bu durum ilk başta, herhangi bir meta üretim sürecindeki kalite kontrolünü anımsatmaktadır. Kúrtaja, yaşam hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle karşı çıkılırken, sağlıksız olduğu tespit edilen fetusun gelişiminin durdurulması hem yasal olarak hem de etik olarak onaylanmaktadır. Artık, fetustan da önce insanların genetik materyalleri metalaşmıştır. Kadın ve erkeklere ait genetik materyaller kolaylıkla alınıp satılabilmekte ve niteliklerine göre fiyatlandırılmaktadır. Bu değişimin gerçekte piyasalarda genetik materyali sağlayan kişilerin genetik hikayeleri, fiziksel ve mental nitelikleri kadar yaşam biçimleri de fiyatlandırmada önemli rol oynamaktadır. Diğer yandan, taşıyıcı annelik yoluyla kadının vücudunun bir bölümü- bedeninin tümünden tamamiyle bağımsız bir mekanizmaymış gibi- bir süreliğine kiralanabilmektedir. Bütün bu uygulamalar, kadının doğurganlığını bedeninin sadece bir kısmı ile ilişkilendirmektedir. Bu metalaşma süreci yakından kontrol edilmekte, doğacak olan bebek belirli standartlara tabi tutulmakta ve herhangi bir ürün gibi ele alınmaktadır. Bebeđin bir ürüne dönüştüğu bu süreçte anne de bir üretim bandında çalışan vasıfsız işçi haline gelmektedir (Katz-Rothman, 2000).

Katz-Rothman'a göre, bugün, Amerikan toplumunda annelik üç temel ideolojiye dayanmaktadır: Patriyarkanın ideolojisi, teknolojinin ideolojisi ve kapitalizmin ideolojisi (Katz-Rothman, 2000). Patriyarkal ideolojiye göre patriyarkal kanbağı temel sosyal ilişki biçimidir ve insanın fiziksel yeniden üretimi aslında erkeğin parçasının ya da soyunun kadın vücudu aracılığı ile yeniden üretimidir. Kaçınılmaz olarak erkek egemen olan bu toplumda kadının anneliği, kendi soyunun yeniden üremesinin aracı olarak erkek tarafından kontrol edilmelidir. Patriyarkal yapıda soyadı erkeğindir; aynı anneden farklı babalardan doğan çocuklar aynı soyadını taşımazken, aynı baba ve farklı annelerden doğan çocuklar aynı soyadını taşırlar. Yasal olarak babalık genetik olarak tanımlanırken, annelik hakkı doğuran kişiye aittir. Diğer taraftan, teknolojinin ideolojisi insanı bir makinaya indirgemektedir ve insan vücudunun da herhangi bir makinadan beklenen nitelikleri taşıması, diğer bir deyişle etkin, işlevsel ve kontrol edilebilir olması gerekmektedir. Bu noktada, anneliği söz konusu olduğunda kadının vücudu da bir makinadır, temel bir ürün üretiminin aracıdır ve etkin, üretken ve kontrol edilebilir olmalıdır. Gerektiğinde kadının kendisinin verebileceği zarardan bile korunmalıdır. Zira, üretim sürecindeki aksaklıkların temelde sorumlusu kadının kendisidir. İyi beslenmeyen, sigara içen, gerekli kontrollerini yaptırmayan kadınların bebeklerine zarar verdiklerine dair mesajlar kadının bedeninin kendisinden de bağımsız olduğu ve temel işlevinin üretim sürecini başarı ile tamamlamak olduğu varsayımına dayanır. Son olarak, kapitalist ideoloji insanın fiziksel yeniden üretim sürecini metalaştırarak, bu süreç içinde yer alan her şeyin mübadele edilebildiği pazarlar yaratarak ve bebeği bir ürüne kadını ise vasıfsız

işgücüne dönüştürerek işgücünün metalaşması sürecini işgücünün fiziksel yeniden üretiminin metalaşması süreci ile tamamlamış olur.

## ii) Kadının doğurganlığına yabancılaşması

Kapitalist toplumsal sistemin kadının doğurganlığını ve insanın üremesini düzenleyebilmesi aynı zamanda kadının doğurganlığına yabancılaşması ile de ilintilidir. Kadının diğer bütün durumları gibi, doğurganlığı da yalıtılmış tek bir organının durumu değildir (Katz-Rothman, 2000). Doğurganlığını vücudunun sadece bir bölümüne indirgemek kadının annelik rolüne yabancılaşmasına da neden olur. İdeolojiler zaman içinde kendilerini belirli mekansal gerçeklikler aracılığı ile gerçekleştirirler (Conlon ve Carvalho, 2003). Beden anneliğin yapılandığı bir mekan olarak önemlidir ve anneliğin üretildiği ve kontrol edildiği bir araca dönüşmektedir. Patriyarkal ideolojiye göre kadın bedeni erkeğin parçasını saklayan, taşıyan ve yeniden üretimini sağlayan mekandır. Teknolojinin ideolojisine göre etkin ve üretken olması beklenen bir makina-mekandır. Kapitalist ideolojide ise kadın bedeni piyasa değeri olan, fiyatlandırılabilen bir mekandır. Tüm bu algılamalar kadın bedenini kadının doğal bir parçası olmaktan çıkarıp, kadının bütünlüğünden bağımsız kılar. Oysa, kadının bir varlık durumu olarak annelik kadının bütünlüğü içindedir ve hayatının tümünü kapsar. Doğurganlığı, henüz deneyimlememiş olsa bile varlık ve bilgisi dahilindedir. Bedeni bir mekan olarak kadının bütünlüğü dışında anlamlandırıldığı zaman annelik de kadının varlığına sonradan eklenmiş hale gelir. Kadın bedenine ve anneliğe yabancılaşır ve bu yabancılaşma anneliğin kontrol edilebilmesine ve düzenlenmesine yardım eder.

Kadının doğurganlığına yabancılaşması, anneliği, kapitalist toplumsal sistem tarafından kontrol edilebilir ve düzenlenebilir hale getirirken, kadının kendi kontrol alanının dışına taşır. Aslında bu durum salt kapitalist toplumsal sisteme özgü bir durum değildir, patriyarkal ideoloji de kadının doğurganlığını kendi kontrol alanından çıkarıp erkeğin kontrolüne tabi kılar. Doğurganlık ve çocuk bakımı kadın kimliğinin tanımı içerisine yerleştirilmiştir ve kadın için zorunluluktur. Folbre, patriyarka ile kapitalizmi, çocuk bakımı konusunda karşılaştırırken, patriyarkanın çocuğa bakan anneleri bağımlı fakat değerli, kapitalizmin ise özgür ama değersiz kıldığını söylemektedir (Folbre, 2004: 1). Aslında kapitalizmin kadının anneliğini değersizleştirirken özgür kıldığı savı çok da geçerli değildir. Kapitalist toplumsal sistem, patriyarkanın kadının doğurganlığıyla tanımlanan bağımlılığını devralarak kadının anneliğini başka bir form içinde zorunluluk olarak tanımlamaya devam etmiştir. Kadının doğurganlığı kapitalizm için değişken sermaye olan işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimi demektir. Kapitalist toplumsal sistem, ihtiyaç duyduğu değişken sermaye miktarını belirlemekte özgürdür. Bununla beraber söz konusu değişken sermayenin sosyal ve fiziksel yeniden üretimi, üreten

açısından zorunluluktur. Bunun doğal sonucu olarak, kapitalist toplumsal sistem, değişken sermaye talep eden taraf olarak özgür, kadın ise işgücünü yeniden üreten taraf olarak zorunludur ve bu zorunluluk-özgürlük ikilemine dayanan asimetri, bir güç ilişkisi yaratmaktadır. Başlarken sorduğumuz kapitalizmin anneliği nasıl düzenlediği sorusunun cevabı işte bu asimetrinin yarattığı güç ilişkisinde yatmaktadır. İşgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretim sürecinin metalaşması aslında tek taraflıdır ve yukarıda sözettiğimiz güç ilişkisi bu tek taraflılığa dayanmaktadır. Kapitalist toplumsal sistemde, metaların değişim ilişkisi çift taraflı bir özgürlük alanı etrafında tanımlanmıştır. Ancak işgücünün fiziksel yeniden üretim sürecinde bu çift yönlülük artık geçerli değildir.<sup>2</sup>

### III) Düzenlemenin Nedenleri

#### i) Nüfus dinamikleri

Kapitalist toplumsal sistemin anneliği düzenlemesinin gereklerini incelerken, tarihsel olarak annelik kavramının nasıl bir dönüşüme uğradığını ve çeşitli dönemlerde nasıl yeniden tanımlandığını da ele almak yerinde olur. 1750'lerden itibaren, Batı Avrupa'da, nüfus politikaları devletler için önem kazanmaya başladı. Bir devletin gücü ya da refahının nüfusunun büyüklüğü ile ilişkilendirildiği bu dönemde, devletlerin nüfus politikaları "daha büyük daha iyi" anlayışına dayanmaktaydı. Fransa'da, XV. Louis döneminde insan ve hayvan nüfusunu artırmak için veterinerlik ve ebelik okulları kurulmuştu. Kadınlar, damızlık hayvanlara eşdeğer görülmeyle beraber, nüfus artışıdaki rollerinden dolayı devletler için politik olarak önemliydiler. "1750'lerden itibaren, kadınlar ailenin geleceği, sınıfın istikrarı ve ırkın yaşamsallığı için büyük sorumluluklar taşıyan anneler olarak tasvir edildi... Annelik rolleri, özellikle nüfus politikalarının devletlerin ilgi alanına girmesiyle, ulus devletin inşası ve orta sınıfın oluşumu açısından önemsendi" (Yeo, 1999:201).

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, hızla büyüyen nüfusun, devletlerin gücü ve refahı için sanıldığı kadar iyi olmadığı görüşü önem kazanmaya başladı. Kapitalist üretim sistemi, erken dönemlerinde, belirli ölçüde kırsal nüfusu üretim araçlarından kopararak emekçileştirdi. Bu süreç, emek gücünün, feodalitenin çözülmekte olduğu kırlardan, gelişmekte olan kapitalist endüstriyel bölgelere akışını getirdi. Ancak büyüyen sanayi proleteryası ile

<sup>2</sup> Polanyi'ye göre (1986) bu çift yönlü özgürlüğün geçerli olmadığı üç üretim unsuru vardır: Emek toprak ve para alınıp satılmak üzere üretilmemişlerdir ve ampirik meta tanımına göre meta değildirler, Polanyi'nin tanımıyla hayali metadlardır. Bunları piyasa mekanizmasına dahil ederek metalaştırmak özlerinin ve nihayetinde toplumun bozulmasına yol açar. Bu çerçevede ele aldığımızda, annelik de doğası gereği meta olamayacak bir hayali meta olarak algılanabilir ve metalaşması insan neslinin devamlılığının aracı olmaya karşılık gelen özünün bozulmasına neden olur.

birlikte, yedek işgücü ordusunun safları da sürekli genişledi. Hızla büyüyen kentsel ve kırsal yedek işgücü ordusunun sefaleti de beraberinde getirmesiyle nüfus artışının niteliği ve dinamikleri de önem kazandı.

Malthus, "An Essay on the Principle of Population" (Nüfusun İlkesi Üzerine Bir Risale) adlı eserinde nüfus hareketlerinin altında yatan temel faktörleri incelemişti. Malthus'un teorisine göre yiyecek miktarı aritmetik olarak büyürken, nüfus geometrik olarak büyümektedir. Süreçler arası bu oransızlık mutlaka açlık sonucunu doğuracaktır ve nüfus bir noktada zorunlu olarak azalacaktır. Bu durumu önlemek için Malthus, özellikle nüfusun fiziksel yeniden üretimi üzerine bir takım etik ve yasal kısıtlar getirilmesini önermiş, ancak bu kısıtları sadece yoksul emekçi kitlesi için gerekli görmüştür. (Malthus, 1967). Malthus, bu anlamda, Meek'in de belirttiği gibi daha baştan Yoksullar Yasası gibi çözümlere karşıydı, çünkü bu çözümler nüfus artışıyla gıda miktarındaki artış arasındaki oransızlığı gideremiyordu<sup>3</sup> (Meek, 1976:14). Malthus nüfus sorununu kendi üslubuyla ortaya koyarken aslında emek gücünün fiziksel yeniden üretiminin kapitalist üretim sistemi açısından önemini altını çiziyordu. Ancak, özellikle kapitalist sanayileşmenin yarattığı sefalet ve yoksulluk, beraberinde getirdiği sosyal problemler, onun bir politik iktisatçıdan çok bir ahlakçı olarak ortaya çıkmasına yol açtı. Malthus nüfus artışının kamusal otoritenin yardımıyla teşvik edilmesine karşı çıkarken, aslında, 150 yıl sonra ortaya çıkacak refah devleti uygulamalarına saldırı için de geçerli bir mevzi yaratmış oluyordu. Dolaylı yoldan, Malthus, işgücünün fiziksel yeniden üretiminin teşvik edilmesine karşı çıkarken, aslında, işgücünü fiziksel olarak yeniden üreten mekanizma olan annelik için de kısıtlayıcı bir düzenleme istiyordu. Böylece, anneliğin kapitalist düzenlenmesi için ilk öneri de gelmiş oluyordu.

Malthus işgücünün fiziksel yeniden üretimi sorunsalını sadece beslenme problemine indirgemişti. Oysa Marx'a göre sorun basit bir besin sorunu olmanın çok ötesindeydi. Marx, işgücünün fiziksel yeniden üretimini yedek işgücü ordusu ve göreceli nüfus fazlası kavramları ile ilintili olarak inceledi. Marx'ın çizdiği çerçevede, işgücü fazlasının ortaya çıkışı sermaye fazlasının ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. Diğer bir deyişle, aşırı sermaye birikimi, ki

<sup>3</sup> "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam, ana-babasından haklı olarak talep edebileceği bir geçim olanağı sağlayamıyorsa ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta, gerçekte, onun bulunduğu yerde iş yoktur. Doğanın görkemli şöleninde ona yer yoktur. Doğa ona defolmasını söyler ve sofradaki bazı konukların acıma duygularını uyandırmayacak olursa, kendi buyruğunu derhal yerine getirir. Ama eğer konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarsa, ortaya derhal başka yabancılar çıkacak ve aynı iyiliği onlar da isteyecektir... Tüm konukların bolca yiyip-içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıda insanı besleyemeyeceğini bildiği için, sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı verdiği o kesin buyruğa karşı gelmekle, sofradaki konuklar, yaptıkları hatayı çok geç anlarlar." Malthus'dan akt. Meek, 1976:15.

Marx'a göre kaçınılmazdır, bir taraftan sermayenin değişmeyen kısmını değişen kısmına göre (ölü emeği canlı emeğe göre) büyütürken, diğer taraftan, işsiz kitleyi, yani işgücü fazlasını da büyütür.<sup>4</sup> İşte bu noktada, Marx'ın tezinin Malthus'un tezinden farklılığı ortaya çıkar (Marx, 1990). Malthus'a göre, özellikle işçi sınıfından ve bu sınıftan kimselerin etik dışı tutumlarından ve açgözlülüklerinden kaynaklanan bu olgu Marx'a göre kapitalizm açısından bir zorunluluktur. Bu zorunluluk kadını biyolojik üretimin temel aktörü olarak başköşeye oturtur. İşgücünün genişleyen fiziksel yeniden üretiminin kaçınılmazlığı kapitalist toplumsal sistemde anneliği, düzenlenmesi gereken bir süreç haline getirir. Düzenleme anneliğinin sahip olduğu iki temel işlevin –doğurmak ve çocuk bakımı– düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Folbre'in vurguladığı gibi, işgücünün fiziksel ve sosyal yeniden üretimi aslında “insanların insanlar aracılığıyla üretilmesidir; tıpkı “metaların metalar aracılığıyla üretilmesi gibi (Folbre, 2005: 1). Bu bağlamda annelik, kapitalizmde potansiyel emek gücünün, aslında yine bir emek gücü aracılığıyla üretilmesidir. Üretilen potansiyel emek gücü sermayenin genişlemiş yeniden üretimine bir meta olarak katılmaktadır. Ancak emek gücü sosyal olarak üretilen bir metadır; neoklasik iktisadın deyimiyle, bir kamu malıdır. Dolayısıyla üretiminin, her kamu malında söz konusu olduğu gibi, düzenlenmesi gerekir.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Malthus'un işçi sınıfının ve temelde yoksul sınıfların doğurganlığının kontrol edilmesine dair önerisi bir devlet politikası halini almıştır. Örneğin, Yoksul Yasası'ndaki bir takım değişikliklerle evlilik dışı doğan çocukların sorumluluğu tümüyle anneye verilmiştir. 1842'deki Madenler Düzenleme Yasası ile, evlerinde kalarak daha iyi eşler ve anneler olacakları varsayımıyla kadınların madenlerde çalışmaları yasaklanmıştır. Buna göre madenlerde çalışan kadınlar “cinsel olarak kontrol edilemez, fiziksel olarak hayvani görünümlü, kömür tozu ile karamış, eş ve anne olamayacak hale gelmiş” olarak tasvir edilmişlerdir (Yeo, 1999).

19. yüzyılda, anneliğin düzenlenmesi sınıf oluşumu açısından da önemlidir. İngiltere ve Fransa'da güçlenen burjuva sınıfı “Hristiyan aile” temeline dayanmaktadır ve bu ailenin merkezinde dindar ve sorumluluk sahibi anne

<sup>4</sup> Sermayenin organik kompozisyonunun büyümesi anlamına gelen ölü emek stoğunun canlı emek stoğuna göre büyümesi olgusu kaçınılmaz bir eğilimdir. Firmaların rekabetten dolayı üretimin mekanizasyonunu arttırmaları ölü emeğin canlı emeğin yerine ikame edilmesine ve emek gücünün bir kısmının yedek işgücü ordusuna katılmasına yol açar. Ancak bu kaçınılmaz eğilimin tersinin gözlemlendiği dönemler de vardır. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, gelişmiş kapitalist ekonomilerde sabit sermaye stoğunun büyük bir kısmı savaş sırasında yok edildiğinden, sermaye birikimi yoğun bir istihdam artışı ile gerçekleşmiş; hatta gelişmiş kapitalist ekonomiler işgücü kıtlığı nedeniyle yurt dışından işgücü ithal etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu olağanüstü dönemler, sermaye birikiminin yedek işgücü ordusunu büyütme eğilimini sadece bir süreliğine durdurabilirler.

vardır. Burjuva sınıfı kadını, bu yönüyle, ahlaki olarak zayıf olan, çocuklarına dadıların baktığı aristokrat kadından da, ücret için çalışırken çocuklarının bakımı ile ilgilenmeyen ateist ve anarşist işçi sınıfı kadından da farklıdır (Yeo, 1999:207). Kapitalist toplumsal sistemin anneliği düzenlemesi, kadının anneliği ile temelinde yer aldığı aile etrafında şekillenen sınıfsal yapının tanımlanmasına da yardım eder. Zira annelik, sınıfsal yapının sürdürülmesi ve toplumsal sınıfların da kendini yeniden üretmesi açısından önemlidir.

20. yüzyılın başlarından itibaren nüfusun büyüklüğü dünya savaşlarının da etkisi ile tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde, erkeğin temel vatandaşlık görevi savaşmak iken kadınınski asker doğurup yetiştirmektir. Kadının anneliği kontrol edilmelidir, zira annelik savaşmanın ve kazanmanın temel aracının üretimidir. 20. yüzyılın başında, Boer Savaşı'na gönderilen askerlerin sağlık durumları hakkında endişeli olan hükümet yetkilileri, oğullarının yüksek kalitede askerler olmalarını sağlamak için işçi sınıfı annelerini gereğinde cezalandırmış, eğitmiş ve sosyal destek vermişlerdir (Ginsburg ve Rapp, 1991:316).

## ii) İşgücü piyasası dinamikleri

Kapitalist toplumsal sistemin anneliği düzenlemesinin ve kontrol etmesinin bir nedeni de işgücü piyasasının yapısını sermaye birikiminin gereklerine uydurma zorunluluğudur. Kadın bir taraftan çalışarak işgücü piyasasında yer alır, diğer taraftan annelik yolu ile gelecekte işgücü piyasasında yer alacak bireyler doğurur ve yetiştirir. Kadının bu iki yönlü rolü işgücü piyasası dinamikleri açısından önemini de ortaya koyar.

Savaş sonrası Batı Avrupa'daki refah devleti modelleri, işçilerin nesilleri arasında sosyo-ekonomik ilişki kuran 'nesillerarası anlaşma' ya dayandırılmıştır (Hantrais, 1999; Guerrina, 2002). Bu anlaşma, belirli bir zamanda, işgücü piyasasında aktif olarak yer alan kişilerin yaptıkları katkı ile işgücü piyasasında aktif olarak yer almayan kişilerin desteklenmesini içerir. Artan ya da azalan doğum/ölüm oranları, nüfusun yaşlanması gibi demografik değişimler nesillerarası kurulan sosyo ekonomik ilişkiyi etkiler. Doğum/ölüm oranının azalması, nüfusun zaman içinde yaşlanmasına yol açarak toplumun aktif olan kesiminin aktif olmayan kesimine göre küçülmesine ve dolayısıyla bu kesim üzerindeki yükün giderek artmasına neden olur. Nesillerarası anlaşmaya göre, işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimi oldukça önemlidir; zira belirli bir zaman diliminde, toplumun işgücü piyasasında aktif olarak bulunmayan kesimlerini yaptıkları katkılarla destekleyecek bir kesim olmalıdır ve toplumun bu iki kesiminin göreceli büyüklüğü refah devleti açısından önemlidir. Anneliğin toplumun işgücü piyasasında aktif olan ve olmayan kesimleri arasındaki sosyo-ekonomik ilişkiden kaynaklı dengenin korunmasında önemli bir rolü



vardır. Bu nedenle, refah devletinin sürdürülebilirliği, dayandığı 'nesillerarası anlaşma'nın gerektirdiği bu dengeyi uzun vadede korumaya ve nesillerarası kurulan bu sosyo-ekonomik ilişkiyi sürdürülebilir kılmaya bağlıdır. Uzun vadede bu dengeyi bozacak demografik değişimleri kontrol etmenin bir yolu da kadının işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimine katkısını kontrol etmeye dayanır. Bu nedenle, bu dengenin korunması adına nüfusun yaşlanması, doğum/ölüm oranının azalması durumunda kadının anneliği desteklenmelidir.

Diğer taraftan, refah devleti modeli aynı zamanda kişinin hayatının farklı dönemleri arasında sosyo-ekonomik ilişki kuran bir 'zamanlararası anlaşmaya' da dayanmaktadır. Buna göre, kişi hayatının çeşitli dönemlerinde ya işgücü piyasasında aktiftir ya da aktif değildir. İşgücü piyasasında aktif olarak yer aldığı süre boyunca yaptığı katkı ile işgücü piyasasında aktif olarak yer almadığı dönemlerini finanse edeceği varsayılır. Zamanlararası anlaşma, kişilerin hayatlarının bu iki farklı dönemi arasındaki dengeye dayanır. Kişilerin işgücü piyasasında aktif olarak yer aldıkları süre ile aktif olmadıkları süre arasındaki dengeyi ilki aleyhine bozacak her durum refah devletinin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle, beklenen yaşam süresinin artması gibi demografik değişimler kişilerin işgücü piyasasında aktif oldukları süreyi aktif olmadıkları süreye oranla kısaltarak zamanlararası anlaşmanın dayandığı dengeyi bozar. Batı Avrupa refah devleti modellerinin emeklilik yaşını yükseltme gibi politika değişiklikleriyle korumaya çalıştıkları aslında bu zamanlararası anlaşmanın dayandığı dengedir. Kadının anneliği, işgücü piyasasına katılımını engelleyerek işgücü piyasasında aktif olarak yer aldığı süreyi aktif olmadığı süreye oranla kısaltır ve zamanlararası anlaşmanın dayandığı dengeyi olumsuz etkiler. Zira, bu iki dönem arasındaki sosyo-ekonomik ilişkinin gerektirdiği gibi, kadının işgücü piyasasında aktif olarak yer aldığı sürenin aktif olmadığı süreyi telafi edecek kadar uzun olması gerekir. Dolayısıyla refah devleti açısından bu denge korunmalıdır, kadının işgücü piyasasının içinde olması sağlanmalıdır ve bu durum kadının işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimine katılımını kısıtlama eğilimi yaratır.

Refah devleti modelinin dayandığı bu iki denge durumunun kadının anneliği açısından birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya koyması, bu iki rol arasında bir uzlaşma arayışına yol açmıştır. Refah devleti, bir yandan, anneliği nüfus dinamikleri açısından önemser; toplumun işgücü piyasasında aktif olmayan kesimi genişletmekte ve kapitalist toplumsal sistem, bu durumun yarattığı maliyeti üstlenecek genç nesillere ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan, kadının anneliği üretime doğrudan katkısını, diğer bir deyişle çalışmasını aksatır. Bununla beraber üretime katkısı olmadığı bir dönemde bakımı da gerekmektedir. Bu da kapitalist toplumsal sistem açısından kısa dönemde işgücünde azalma ve artan maliyet demektir. Dolayısıyla, kapitalist toplumsal

sistem açısından, kısa ve uzun vadeli ihtiyaçların çatışması söz konusudur (Vogel, 2003). Annelik ile ilgili çoğu düzenlemeler ve sosyal politikalar da işgücü piyasası ile ilintilidir ve anneliği, kadının işgücü piyasasına doğrudan katılımına uyumlulaştırmaya yöneliktir. Bu uyumlulaştırmanın sonucu olarak, hem kadın işgücü piyasasının dışına çıkmadan işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimine katkıda bulunabilir, hem de işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu akışkanlık ve esneklik sağlanabilir.

Devletin anneliğe dair geliştirdiği politikalar zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu politikaların değişmesinde kapitalist devletin yukarıda belirttiğimiz uzun dönemdeki gereksinimleri ile kısa dönemdeki gereksinimlerinin çatışması rol oynamaktadır. Bir çok ülkede, özellikle kuzey Avrupa ülkelerinde nüfusun yaşlanması ve yaşam ömrünün uzaması sosyal güvenlik sistemleri açısından ciddi bir tehdit olarak görülmekte ve kadının doğurganlığı genç nüfus potansiyeli yaratabilmek adına desteklenmektedir. Doğum izni sürelerinin artırılması ve bu dönemde kadınların daha önceki ücretlerini büyük ölçüde (çoğu zaman tümünü) almaya devam etmeleri bu amaca yönelik politikalar. Diğer taraftan yarı zamanlı çalışma seçenekleri de kadınların işgücü piyasasında kalmaları ve kapitalist sistemin en temel gereksinimlerinden olan işgücü piyasasının esnekliğine katkı sağlaması açısından önemlidir. Örneğin, Birleşik Krallık'da Hollanda ve Almanya'da olduğu gibi yarı zamanlı çalışma oranı oldukça fazladır ve doğum izni süresi de giderek uzatılmaktadır (Lewis ve Campbell, 2007). Ancak yarı zamanlı çalışan annelerin saat başı kazançları tam zamanlı çalışan kadınların kazançlarına kıyasla düşüktür. Çalışmalar, Avrupa ve Kuzey Amerika'da anne olan kadınların ücretlerinin anne olmayanlara göre daha düşük olduğunu göstermektedir (Joshi vd, 1999; Sigle-Rushton ve Waldfogel, 2006). Kapitalist toplumsal sistemde kadınların, çocuk bakımı ve ücretli çalışma saatlerini uyumlulaştırabilmek için ihtiyaç duydukları öne sürülen esneklik, aslında işgücü piyasalarının gereksinimidir. Dolayısıyla, annelik ve çocuk bakımına yönelik politikalar her zaman işgücü piyasalarının gereksinimlerine öncelik vermektedir.

Ülkelerin annelik ve çocuk bakımına yönelik politikaları söz konusu ülkelerdeki işgücü piyasalarının yapısı ile de yakından ilişkilidir. Örneğin, ABD'de çoğunlukla göçmen işçilerden oluşan ve enformel olarak çalışan düşük ücretli vasıfsız işgücünün varlığı özel bir çocuk bakımı piyasasının oluşmasına yol açmış ve kamu politikaları bu alanda oldukça yetersiz kalmıştır. Buna karşılık, Batı Avrupa'da görece sıkı işgücü piyasası düzenlemeleri, yüksek ücretler ve yüksek sendikalaşma oranları devletin bu işlevleri bir ölçüde üstlenmesini zorunlu kılmıştır (Morgan, 2005). Diğer taraftan, anneliği ve çocuk bakımını özendirici politikalar, Batı Avrupa ülkelerinde, zaman zaman, özellikle merkez sağ hükümetler tarafından işsizlikle mücadele ve çocuk bakımına dair devletin masraflarını azaltmak için desteklenmektedir (Morgan

ve Zippel, 2003). Görüldüğü gibi, annelik ve çocuk bakımının desteklenmesine yönelik politikalar, işgücü piyasalarının yapısına, nüfus dinamiklerine ve hükümetlerin makroekonomik politika önceliklerine göre değişmektedir.

Kapitalist toplumsal sistem, kendisinden önceki toplumsal üretim sistemlerinden devraldığı annelik ve kadınlığa dair değer yargılarını da anneliği düzenlenmek için kullanmaktadır. Örneğin, ABD ve İngiltere’de II. Dünya Savaşı sırasında işgücünün yetersiz olması nedeniyle işyerlerine çekilen kadınlar, savaş bittiğinde savaştan dönen erkeklerin işsizlik tehlikesiyle karşılaşmamaları için eve ve annelik görevlerine geri dönmeye yönlendirilmişlerdir. Bu dönemde iletişim organlarında anneliğin faziletleri lehine yoğun bir propaganda süreci yaşanmıştır. Çalışan anneler, “kendilerini terkedilmiş hissedilen” çocuklarının “geleceğin genç suçluları” olma tehlikesiyle karşı karşıya oldukları gerekçesiyle suçlanmışlardır (Rowbotham’dan akt. Gatrell, 2005:23).

#### **IV) Neoliberalizm ve Anneliğin Dönüşümü**

Kapitalist toplumsal sistemde devlet, vasıflı işgücünün yetersiz olduğu hızlı sanayileşme dönemlerinde (savaş sonrası dönemler gibi), eğitim ve sağlık gibi vasıfsız işgücünü vasıflı işgücüne dönüştürecek işlevleri büyük ölçüde üstlenir. Böyle dönemlerde sınıf içi katmanlar arası ve sınıflar arası geçiş kolaylaşır. Devletin eğitim maliyetlerini büyük ölçüde üstlenmesiyle, vasıfsız işçi çocukları da toplumsal hiyerarşide bir üst katmana geçme imkanı bulabilirler. Oysa böyle bir akışkanlığa ihtiyaç duyulmadığı dönemlerde devlet vasıfsız işgücünü vasıflı işgücüne dönüştürecek işlevlerden elini çeker. Özellikle, neo-liberal iktisat politikaları, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiyle birlikte sınıf içi katmanlar arası geçişi imkansız kılmıştır. Böyle bir durumda, vasıfsız işçi kadının anneliği vasıfsız işgücünün nesiller boyu fiziksel yeniden üretiminin aracı haline gelir. Diğer taraftan orta sınıf kadını devletin elini çektiği eğitim ve sağlık gibi işlevlerin maliyetini de üstlenmek zorundadır ve bu işlevlerin yükü de orta sınıf kadınının annelik tanımına girer. Burada göze çarpan nokta, kapitalist toplumsal sistemin annelik rolünün içeriğini nasıl değiştirebildiği ve devletin boşalttığı alanları doldurmak için annelik ve aile kavramlarının alanlarını nasıl genişletebildiğidir. Sonuç olarak devlet, pek çok sosyal harcamayı kısarken, sosyal işlevlerinin bir kısmını annelik kurumuna devretmektedir.

So Jin Park, Güney Kore’de neoliberal dönemde anneliğin dönüşümü ile ilgili çalışmasında, neoliberal dönüşümün eğitim yöneticisi anneler ürettiğini öne sürmüştür (Park, 2005). Çeşitli sınıflardan ve sosyal yapılardan gelen annelerle yapılan görüşmelere dayanan bu çalışmaya göre, Güney Kore’de formel eğitimin tasfiyesi ve beraberinde okul sonrası özel eğitimin yaygınlaşması, bu alanda devletin terkettiği sorumluluğu annelerin üzerine yıkmıştır. Bu, aynı zamanda, sorumluluğun kamudan (devletten) özele (bireylere, ebeveynlere)

transferi demektir. Annelerin çocuklarının eğitimiyle ilgili aldıkları sorumluluk sınıfsal konumlarıyla da ilintilidir. Yapılan mülakatlarda bir anne, artık işlerinin eskisi gibi olmadığını, çocuklara ödevlerinde yardım etmenin bir zorunluluk haline geldiğini söylemiştir. Yine orta sınıftan gelen başka bir anne, oğluna matematik derslerinde yardım edebilmek için kendisinin de anneler için açılan özel matematik sınıfına devam ettiğini belirtmiştir (Park, 2005:93). İşçi sınıftan annelerle yapılan mülakatlarda ise, anneler okul sonrası özel eğitim kurumlarından bahsederken bunlardan iyi olanlara genellikle apartmanda oturan ailelerin (orta sınıf ailelerin) çocuklarının gittiğini, kendileri bu şansa sahip olmadıkları için üzüldüklerini söylemişlerdir (Park, 2005:136).

Park'ın çalışmasında mülakat yapılan bir anne 'Çocuğumun okulunu önemsemiyorum, okul sonrası özel eğitim programları daha önemli. Öğretmenleri her ne kadar çocuklarımızı bu gibi programlara göndermememizi söyleseler de, gerçekte onlar da çocukların okul sonrası özel eğitim programlarına devam ettikleri varsayımı ile hareket ediyorlar' demektedir (Park, 2005:1). Türkiye'de de aynı durum gözlenmektedir; büyük ölçüde dersanelerin oluşturduğu okul sonrası özel eğitimin kamusal eğitimden çok daha önemli ve etkin olduğunu hem aileler ve öğrenciler hem de kamusal eğitim alanında çalışan öğretmenler ve idareciler kabul etmektedirler. Bunun ötesinde kamusal eğitim öğrencilerin bu tür özel eğitim programlarına devam ettikleri varsayımı ile verilmektedir. Okul sonrası özel eğitim destekleyici olmaktan çıkmış, bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunu rakamlardan da gözlemek mümkündür. Hanehalklarının toplam eğitim harcamalarının Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine oranı 2002 yılında % 21.5'ten 2006 yılında % 33.4'e çıkmıştır.<sup>5</sup> Ayrıca, eğitim harcamalarının yüzde yirmilik gelir grupları arasındaki dağılımı da orta sınıfların eğitime yaptığı harcamaların toplam eğitim harcamaları içindeki ağırlığının, 2002 ve 2006 yılları arasında arttığını göstermektedir. 2002 yılında ikinci üçüncü ve dördüncü yüzde yirmilik grupların toplam eğitim harcamaları içindeki payı % 35.2'den, 2006 yılında % 44'e çıkmıştır. 2002 yılından 2006 yılına bu grupların hane başına eğitim harcamaları 4.5 kat artmışken, aynı oran en alt yüzde yirmilik grup için 2.68, en üst yüzde yirmilik grup için ise 2.83'tür.<sup>6</sup>

Neoliberal dönemde eğitimin ailesel bir yükümlülüğe dönüşmesiyle, çocuğun eğitimdeki başarısı ya da başarısızlığı, ailenin, annenin ve daha düşük bir derecede babanın başarısı veya başarısızlığı olarak algılanmaya başlamıştır. Bu kolektif başarı/başarısızlık anlayışı, özellikle annelerin çocukları gereğinden fazla zorlamalarına ve çocuğun psikolojik durumunun ve anne ile ilişkilerinin bozulmasına da yol açmaktadır. Örneğin, üniversite giriş sınavları sırasında, yine Park'ın (2005) aktardığına göre, annelerin kiliselerde dua etmeleri çok

<sup>5</sup> Bkz: [www.tuik.org.tr](http://www.tuik.org.tr) ve [www.meb.gov.tr](http://www.meb.gov.tr)

<sup>6</sup> [www.tuik.org.tr/VeriBilgi.do](http://www.tuik.org.tr/VeriBilgi.do)

sık gözlemlenen bir olgu haline gelmiştir. Türkiye’de de benzer bir durum söz konusudur; üniversite giriş sınavları sırasında ebeveynlerin, özellikle annelerin, sınav yapılan binaların kapılarında beklerken dua etmeleri veya en az çocukları kadar heyecanlı görünmelerinin altında yatan da aslında bu kolektif başarı veya başarısızlık algısıdır. Türkiye’de anneler çocuklarının eğitimleriyle eskiye oranla çok daha fazla ilgilidirler; kendi yaşantılarını buna göre belirlemekte ve çocuğun başarısızlığından ilk başta sorumlu tutulan kişi olmaktadır. Neoliberal dönemde devletin eğitimden kademeli olarak çekilmesiyle bu alan tamamıyla ailenin ve en başta annenin sorumluluğu olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda neoliberal dönüşümün dayattığı bireyci anlayış, anneleri çocuklarıyla ilgili her türlü sorumluluğu üstlenmeleri, bu konuda başka kurumlardan (devletten dahi) hizmet beklememeleri gerektiğine inandırmıştır.

Neoliberal dönüşümün bir sonucu olarak artık çocuk aile ve özellikle anne için bir proje haline gelmiştir. Yüksek getiri için yüksek yatırım gerekmektedir ve, her türlü değerın piyasa dinamikleri ile belirlendiği bu dönemde, ileride piyasanın en yüksek değeri atfedeceği gençler yetiştirmenin yolu en fazla sermaye yatırımlarını yapmaktır. Dolayısıyla, neoliberalizm anneliği, alanını ve sorumluluğunu genişleterek yeniden tanımlarken, bu tanım altındaki her türlü sorumluluğu üstlenebilen ‘nitelikli’ anneyi ve bu yeniden tanımlanmış anneliğin ürünü olan ‘nitelikli’ çocuk ve gençleri de belirlemiştir. Bu noktada, neoliberal dönüşümle birlikte giderek daha da keskinleşen ‘iyi’ annelik ‘kötü’ annelik ayrımından bahsetmek de yararlı olacaktır.

Kapitalist toplumsal sistemde annelik kadın kimliğinin doğal ve birincil unsuru olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla annelik rolü kadının diğer tüm rollerinden önce gelmektedir. Kutsallaştırılmış annelik miti, ancak anne olarak tamamlanan, adanmış bir kadın portresi çizer; buna göre annelik herhangi bir karşılık gözetmeksizin verilen, sınırları tanımlanmamış emeği içerir. Bunun yanı sıra, annelik, aynı zamanda, çocuğun karşılaşabileceği her türlü sorunun birincil sorumluluğunu da kapsar. Örneğin, 1940’larda ve 1950’lerde, anneler genç askerlerin duygusal travmalarından, şizofreniden ve eşcinsellikten, 1960’larda, gençlerin isyankarlığından, uyuşturucu kullanımından sorumlu tutulmuşlardır. 1970’li yıllarda klinik psikoloji alanında bazı çalışmalar yatak ıslatmadan, şizofreniye, saldırgan davranıştan öğrenme problemlerine kadar birçok sorundan annelerin sorumlu olduğunu ortaya koymuştur (Arendell ve Garey, 1999). Kutsallaştırılmış anneliğin dayandığı bu sınırsız emek ve sınırsız sorumluluk, anneliğin, ancak bazı hakeden kadınların yaşayabildiği ‘ayrıcılık’ bir konum olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Patriyarkal ideoloji altında annelik sadece evli, heteroseksüel kadınlara verilmiş ‘ayrıcılık’ bir konumdur. Kapitalizmin ideolojisi altında ise bu ayrıcalıklılar seti daha da daralmıştır; yoksul kadınlar, çok genç ve çok yaşlı kadınlar, sağlıksız kadınlar çocuk bakımının gerektirdiği masrafları karşılayamadıklarından anne olmak

için yeterli değildir (Woollet ve Boyle, 2000). ABD’de anneliği destekleyici politikaların çok kısıtlı olmasının altında bu politikalardan en çok yoksul, çok genç ve yalnız annelerin yararlanması yatmaktadır; örneğin ABD hükümeti 1996 yılında çalışmayan, yalnız ve yoksul anneleri destekleme programını iptal etmiştir (Korteweg, 2002). Aile planlaması kampanyalarının genellikle toplumun en yoksul kesimlerini hedeflemesinin nedeni de bu kesimden kadınların ‘iyi’ anne olamayacaklarına yönelik varsayımdır. Kapitalist toplumsal sistem anneliği düzenlerken aynı zamanda yeniden tanımlamış, çocuğa dair her türlü maliyeti üstlenmeyi anneliğin alanına dahil etmiş ve ancak bu maliyeti göğüsleyebilecek yetkinlikteki kadınların anneliğini onaylamıştır. ‘İyi’ annelik ve ‘kötü’ annelik ayrımı kapitalizmin tarihi boyunca varolagelmiş ve sınıf oluşumunda önemli rol oynamıştır. Örneğin, Victoria dönemi İngiltere’inde, orta sınıftan kadınlar kurdukları hayır kurumları aracılığıyla yoksul işçi sınıfı kadınlarına ‘iyi’ anneliği öğretiyorlardı. Avustralya’da Aborijin çocukları kaçırılarak daha medeni bir biçimde yetiştirilmeleri için evlat edinecek ailelere ya da misyoner evlerine veriliyorlardı (Yeo, 1999). Neoliberal dönemde devletin çocuk bakım ve yetiştirilmesine yönelik her türlü faaliyetten elini çekmesi ile bu ayırım daha da keskinleşmiş, iyi annelik giderek daha yoğun bir biçimde, devletin boşalttığı bu alanları doldurabilme yetisi ile tanımlanmaya başlanmıştır. Çocuklarının sağlığını ve eğitimini üstlenebilen yetkin kadınların başarıyla altından kalkabildiği ‘iyi’ annelik, sağlıksız ve eğitimsiz çocuklar yetiştirecekleri öngörülen yoksul kadınların asla sahip olamayacakları bir ayrıcalığa dönüşmüştür.

Son olarak, neoliberal döneme eşlik eden güçlü muhafazakarlaşma eğilimi kadına yönelik algıyı önemli ölçüde etkilemiştir. Neoliberalizm, toplumsal ilişkileri de yeniden tanımlamış ve ‘kendi kendine yeterlilik’, bireycilik yükselen değerler olarak ön plana çıkmıştır. Kendilerini piyasa dinamikleri ile tanımlayan (piyasanın sahip oldukları ‘beşeri’ sermayeye atfettiği değerle), kendi kendine yetebilmeyi ücretli bir işe sahip olmakla ilişkilendiren kişiler bir yandan da itaat etmeli ve elde ettiği ile yetinmelidir. Bu iki durum arasındaki çelişki, piyasa aracılığı ile bağımsızlaşma ile yine piyasa aracılığı ile tutsaklaşma ancak akıldışı bir muhafazakarlaşma ile giderilebilir. Kadına yüklenen rol işte tam da budur; bir yandan piyasa ilişkilerine dahil olarak özgürleşmeli ve kendi kendine yetebilir hale gelmelidir, diğer yandan ne olursa olsun temel işlevi aile içindeki rolüdür ve bunun dışına çıkmamalıdır. Mora’nın neoliberal dönemde kadınlığın anlamına dair Şilili kadınlar üzerine yaptığı çalışma, bu kadınlara göre, çoklukla ücretli bir iş ile edinilen kişisel gelişimin, otonomi ve bağımsızlığın toplumsal cinsiyet kimliğinin önemli bir kaynağı olduğunu, bununla beraber kadının temel rolünün annelik ve ev ile ilintili olduğunu ortaya koymuştur (Mora, 2006). Kadınlığa yüklenen bu anlam, aslında, neoliberal dönemin bireyin algısal gerçekliğidir. Kadın hem kendisi bu muhafazakarlaşmanın bir parçasıdır hem de bunu yeni nesillere aktaracak olan tek kanaldır. Secombe’nin

de dediği gibi ‘...kendilerini burjuva ilişkileri içinde gönüllü olarak ve uyum sağlayan bir biçimde gerçekleştirmelerine yardım edecek davranışlar setini ve algısal yapıları içselleştirmiş genç bireyler üretilmelidir ve bu erken dönem toplumsallaşma tamamıyla anneliğin alanındadır..’ (Secombe, 1974:15).

## V) Sonuç

Annelik, kadın açısından işgücü piyasasına işgücünü doğrudan arz ederek katılmanın yanında, işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimini sürdürmenin aracı haline gelmek demektir. Dolayısıyla, annelik, bir anlamda, değişken sermayenin niteliğini ve büyüklüğünü belirleyen temel etmenlerden birisidir. Bu nedenle kapitalist toplumsal sistem, anneliği düzenlemekte, kontrol etmekte ve yeniden tanımlamaktadır.

Günümüzde, kapitalist toplumsal sistemin anneliği düzenlemesi iki temel sürece dayanır. Bunlardan ilki, insanın yeniden üretim sürecinin metalaşması, ikincisi kadının doğurganlığına yabancılaşmasıdır. İnsanın yeniden üretim süreci herhangi bir ürünün üretim sürecine dönüşmüş, bu süreçteki her şey-insanların genetik materyalleri, kadın bedeni v.s.- alınıp satılabilir hale gelmiştir. Bununla birlikte kadın, doğurganlığına yabancılaşmış, anneliğin yapılandığı bir mekan olarak önemli olan bedeni, anneliğin üretildiği ve kontrol edildiği bir araca dönüşmüştür.

Annelik kavramının nasıl bir dönüşüme uğradığını ve çeşitli dönemlerde nasıl yeniden tanımlandığını tarihsel olarak ele aldığımızda, anneliğin nüfus dinamiklerine ve işgücü piyasalarının gerekliliklerine göre düzenlendiğini söyleyebiliriz. Ülkelerin çeşitli dönemlerde değişen nüfus politikaları anneliğe bakış açısını da değiştirmiş, bunun yanısıra, annelik, işgücü piyasalarında ihtiyaç duyulan akışkanlık ve esnekliği sağlamanın temel bir aracı haline gelmiştir. Aynı zaman da annelik ve aile kavramları 19. yüzyılda Batı Avrupa’da orta sınıfın oluşumunda da önemli rol oynamıştır.

Neoliberal dönemde anneliğin tanımı daha da genişletilmiştir. Artık devletin elini çektiği eğitim, sağlık gibi bir çok alan anneliğin tanımına dahil edilmiş ve bu anlamda anneliğe yüklenen sorumluluklar artmıştır. Bu durum, doğal olarak, artan sorumlulukları üstlenebilme becerisiyle tanımlanan, sağlıklı ve eğitimsiz çocuklar yetiştirecekleri öngörülen yoksul kadınların asla sahip olamayacakları bir ayrıcalığa dönüşen “iyi” anneliği de belirlemiştir. Neoliberalizmin dayandığı bireyci anlayış, kadınları çocuk yetiştirme ile ilgili dışarıdan destek beklememeye, kendi kendine yetebilir olmaya zorlamış ve annelik, sınırları belirli olmayan bir sorumluluk alanına dönüşmüştür. Ayrıca, annelik ve aile kavramları, neoliberal döneme eşlik eden muhafazakarlaşma eğiliminin temel eksenine haline gelmiştir.

## KAYNAKÇA

- Arendell, Terry ve Garey, Anita Ilta (1999), 'Children, Work and Family: Some Thoughts on Mother Blame', Çalışma Metni No: 4, Centre for Working Families, University of California, Berkeley.
- Boyle, Marry ve Woollet, Anne (2000), 'Reproduction, Women's Lives and Subjectivities', *Feminism Psychology*, 10(3), 307-311.
- Conlon, Deirdre ve Carvalho, Marcos (2003), *Spaces of Motherhood*, (reconstruction.eserver.org/031/conlon.htm)
- Gatrell, Caroline (2005), *The Sociology of Parenthood: Hard Labor*, Glasgow: Open University Press.
- Ginsburg, F. ve Rapp, R. (1991), "The Politics of Reproduction", *Annual Review of Anthropology*, Vol.20, 311-343.
- Guerrina, Roberta. (2002), "Mothering in Europe", *The European Journal of Women's Studies*, 9(1), 49-68.
- Folbre, Nancy (2005), *Valuing Care: A Feminist Critique of Global Capitalism*, International Interdisciplinary Congress on Woman, Seul.  
(<http://www.ww05.org/english3/speech/4.3.NancyFolber.pdf>).
- Hantrais, Linda (1999), "Socio-Demographic Change, Policy Impacts and Outcomes in Social Europe", *Journal of European Social Policy*, 9(4), 291-309.
- Hobsbawm, Eric (1996), *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırınlıklar Çağı*, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal.
- Joshi, Heather, Paci, Pierella ve Waldfogel, Jane (1999), 'The Wages of Motherhood: Better or Worse?', *Cambridge Journal of Economics*, 23, 543-564.
- Katz-Rothman, Barbara (2000), *Recreating Motherhood*, Rutgers University Press, New Jersey.
- Korteweg, Anna C. (2002), 'Ideologies of Class, Motherhood and Work: The Subject of Working Mother Viewed Through the Lens of Welfare Reform', Çalışma Metni No: 38, Centre for Working Families, University of California, Berkeley.
- Lewis, Jane ve Campbell, Marry (2007), 'UK Work/Family Balance Policies and Gender Equality, 1997-2005', *Social Politics*, 14(1), 4-30.
- Malthus, Thomas (1967), *An Essay on the Principle of Population*, Londra: Everyman's Library.
- Marx, Karl (1990), *Capital I*, Londra: Penguin.
- Meeke, Ronald L. (1976), *Malthus-Geçmişte ve Bugün: Bir Tanıtma Denemesi, Nüfus Sorunu ve Malthus (K. Marx ve F. Engels) içinde*, Ankara: Sol Yayınları.
- Mora, Claudia (2006), 'The Meaning of Womanhood in the Neoliberal Age: Class and Age-Based Narratives of Chilean Women', *Gender Issues*, 23(2), 44-61.
- Morgan, Kimberley ve Zippel, Kathrin (2003), 'Paid to Care: The Origins and Effects of Care Leave Policies in Western Europe', *Social Politics*, 10(1), 49-85.
- Morgan, Kimberley (2005), 'The Production of Child Care: How Labour Markets Shape Social Policy and Vice Versa?', *Social Politics*, 12(2), 243-263.
- Mumford, Lewis (2007), *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, İstanbul: Ayrıntı.
- Park, So Jin (2005), 'The Retreat from Formal Schooling: Educational Manager Mothers in the Private After-School Market of South Korea', *Basılmamış Doktora Tezi*, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Polanyi, Karl (1986), *Büyük Dönüşüm*, İstanbul: Alan.
- Secombe, Wally (1974), 'The Housewife and Her Labour under Capitalism', *New Left Review*, No.83, 3-24.
- Sigle-Rushton, Wendy ve Waldfogel, Jane (2006), 'Motherhood and Women's Earnings in Anglo-American, Continental European and Nordic Countries', *GeNet Çalışma Metni No:19*.
- Vogel, Lisa. (2003), *Marksist Teoride Kadın*, Pencere Yayınları.
- Yeo, Eileen Janes (1999), 'The Creation of Motherhood and Women's Responses in Britain and France, 1750-1914', *Women's History Review*, 8(2), 201-217.